

Redovisning av arbetsgrupp 1

Verksamhetsutveckling: *Hur ska vi arbeta?*

Innehållsförteckning

1.	Uppdraget	2
2.	Underlag för analysen	2
3.	Vikten av att ta fasta på översynens resultat och utveckla förbundet	2
4.	Vad vi vet om medlemsföreningarna ("massan")	3
4.1.	Antal föreningar och medlemmar	3
4.2.	Var finns föreningarna?	3
4.3.	Intresset för "hembygden"	4
4.4.	Föreningarnas innehav och verksamhet	4
4.5.	Föreningar utan Hembygdsgård/verksamhetslokal	5
4.6.	Försök till indelning i kategorier av föreningar	5
5.	Bedömning av behovsstöd	6
5.1.	Prioritering	6
5.2.	Fördelning av behov och rekommenderade stödinsatser	6
6.	Principer för rollfördelning	7
7.	Regionala förbunds förutsättningar som mellanled	8
7.1.	Regionalt förbund med regionala bidrag och uppdrag	8
7.2.	Regionalt förbund med små resurser	9
7.3.	Minsta gemensamma nämnare för alla förbund som mellannivå	10
8.	Utveckling inom kulturarvssektorn och politiken	10
9.	Megatrender, generationsstudier och ideellt arbete	11
10.	Slutsatser och utvecklingsbehov	11
10.1.	Nuläget	11
10.2.	Vad ska vi prioritera framåt?	12
10.3.	Vad kan vi behöva prioritera ned/göra mer selektivt?	12
10.4.	Vi behöver tydliggöra vår roll	12
11.	Paraply som organisationsmodell	13
12.	Sammanfattning	13

INLEDNING

1. Uppdraget

Arbetsgruppen har utgjorts av Peter Backenfall, Erik Åström och Anita Lundin från riksstyrelsen samt Lisbeth Svensson från Kalmar läns hembygdsförbund och Ola Bixo från Östergötlands hembygdsförbund. Från kansliet har Jan Nordwall och Mikael Morberg deltagit. Arbetsgruppen har haft ett antal digitala möten under året. Peter har varit sammankallande.

Uppdrag som styrelsen beslutade om den 3 april har varit att:

- Analysera massan av anslutna föreningar och regionala förbund och vilken betydelse skilda förutsättningar har för arbetet med ändamålet, avseende geografi (stad-land, stöd av regionala resurser (t ex konsulent), inriktning (t ex industriella kulturarvet/agrara kulturarvet), förvaltning (fastigheter, samlingar, arkiv eller inget av detta), verksamhet (t ex museer, evenemang, forskning etc).
- Utifrån analysen identifiera minsta gemensamma nämnare för anslutna föreningar och vilka behov som långsiktigt behöver prioriteras avseende löpande verksamhet och utveckling
- Analysera på vilket sätt behoven kan tillgodoses – av vår organisation regionalt och/eller nationellt, av andra aktörer (t ex institutioner, studieförbund, samarbete med andra organisationer etc.).
- Föreslå hur riks- och regionala förbund ska prioritera stödet till lokala föreningar och principer för rollfördelning mellan det regionala och nationella arbetet.

2. Underlag för analysen

Underlag för analysen är data om medlemsföreningar som geografisk belägenhet och antal medlemmar, statistik som SHF samlat in från 2013 och framåt om föreningarnas verksamhet och en medlemsenkät från 2022. Medlemsenkäten riktade sig brett till alla medlemmar medan statistikenkäter besvarats av aktiva medlemmar i föreningarna. 1 846 personer svarade på medlemsenkäten. Medelåldern var 70 år. Mängden data har analyserats med stöd av AI. Resultat och slutsatser har då granskats för att bedöma om de är rimliga utifrån annan kunskap och erfarenhet.

Gruppens uppdrag omfattade även att blicka utåt och väga in megatrender och generationsstudier samt analysera förutsättningar inom kulturarvssektorn och relationer mellan det ideella kulturlivet och institutionerna. Branschanalys har diskuterats inom gruppen. Mikael Morberg har fördjupat sig i analys av frågor om megatrenders påverkan och andra omvärldsfaktorer av betydelse, t ex forskning om ideellt engagemang. Detta redovisas i separat bilaga eftersom det är relevant för de andra arbetsgrupperna och för organisationsöversynen som helhet

3. Vikten av att ta fasta på översynens resultat och utveckla förbundet

Tidigare organisationsöversyner av förbundet sedan bildandet 1975 är lätt räknade. Den senaste gjordes 2006 – 2007 och resulterade i vissa förändringar på riksstämman 2008. Riksstyrelsens suppleanter avvecklades på två år, Förtroenderådets beslutande roll avskaffades och man beslutade att SHF:s nuvarande logotype skulle ersätta en tidigare variant.

Arbetsgruppen har tidigare lämnat redovisning om diskussioner som förts och bland annat inom ramen för Verksamhetsforum förordat en breddning av Sveriges hembygdsförbund samt namnbyte på riksorganisationen.

Om nuvarande översyn inte resulterar i några skarpa förslag kommer det att dröja innan ett nytt försök görs för att uppnå någon form av bättre anpassning mot samtiden. Det utrymme som skapas med avgiftshöjningen 2026 kommer att eroderas med pris- och löneökningar och leda fram till behov av ny avgiftshöjning, samtidigt som själva basen för avgifterna – medlemmarna i föreningarna – minskar. Färre medlemmar behöver då betala mer. En breddning av basen med fler föreningar är därför ett naturligt steg.

Om vi inte når en samsyn på att förbundet i grund och botten är ett paraply och inte en medlemsorganisation, blir det svårare att avgränsa riksförbundets uppdrag. Medlemmar i föreningar och förbund kommer fortsatt att förvänta sig att förbundet ska kunna göra det som andra folkrörelseorganisationer gör – trots att förutsättningarna ser helt annorlunda ut i en organisation som inte centraliserat resurserna.

Kanske är den största utmaningen med översynen att få lokalt och regionalt engagerade medlemmar att förstå att hembygdsrörelsen över tid marginaliserats i ett nationellt perspektiv. Samhället har genomgått stora förändringar sedan 1975 då riksförbundet skapades. Urbanisering och andra demografiska förändringar, förändrade värderingar, internet och nya kanaler för kommunikation, utvecklingen inom offentlig förvaltning, AI, och en stor andel av befolkningen med utländsk bakgrund utan erfarenheter av ideella föreningar innebär förutsättningar som vi behöver ta hänsyn till i vår organisering och i vårt varumärke och namn på förbundet.

4. Vad vi vet om medlemsföreningarna ("massan")

4.1. Antal föreningar och medlemmar

SHF ansluter genom regionala förbund drygt 2 000 föreningar. Antalet föreningar har varit stabilt sedan 2010-talet efter att riksstämman i Kiruna 2008 beslutade att samtliga de regionala förbundens medlemsföreningar ska vara anslutna till SHF. Som väl känt har antalet medlemmar i föreningarna samtidigt minskat stadigt under samma tidsperiod.

Det saknas data för medlemsutvecklingen före 2008 eftersom många föreningar inte var anslutna till SHF. När Samfundet för hembygdsvård ombildades till ett riksförbund för hembygdsrörelsen 1975 var flera förbund och många föreningar inte med från start, utan det har varit en process av anslutning under tidsperioden 1975 – 2008.

Antal medlemmar i föreningarna 2025:

- De flesta föreningar, cirka 1500, har upp till 250 medlemmar.
- Runt 360 föreningar har 250–500 medlemmar.
- 118 föreningar har fler än 500 medlemmar (varav 19 i Stockholms län och 14 i Skåne).

4.2. Var finns föreningarna?

Flest föreningar finns i kommunkategorin (SCB) "mindre stad/tätort" och "större stad" och dessa kategoriers pendlingskommuner. Få föreningar finns i kategorierna "landsbygdskommuner med besöksnäring" och "Storstäder". Kategorin "Landsbygdskommuner" hamnar i mitten, mellan många och få föreningar.

Statistiken visar att mer glesbefolkade områden har fler föreningar i förhållande till sin befolkning, vilket understryker föreningslivets betydelse för kulturlivet utanför centralorter. Detta är belagt även i statliga undersökningar, som Myndigheten för Kulturanalys rapport Kulturens geografi från 2019.

4.3. Intresset för ”hembygden”

I medlemsenkäten 2022 frågade vi om drivkraften bakom medlemskapet. Svaren lyfte fram historieintresse, engagemang, glädje och gemenskap. Föreningarnas viktigaste uppgifter är att erbjuda trygghet, gemenskap, samhörighet och kunskap. Kulturarvet är viktigt eftersom det erbjuder kunskap, förståelse, perspektiv och hemhörighet.

Sammanfattningsvis ansåg de flesta medlemmar att föreningens viktigaste uppgifter är att dokumentera och sprida kunskap om den lokala historien och att skapa mötesplatser.

Medlemmarna såg främst medlemsvärvning och förnyring som de största utmaningarna, tillsammans med behovet av att bli mer synliga och nå ut bättre genom exempelvis hemsida och nätverk. De lyfte också vikten av engagemang, eldsjälarna och kreativ utveckling för att hålla verksamheten levande.

4.4. Föreningarnas innehav och verksamhet

Siffrorna nedan beskriver bland annat medlemsföreningarnas resurser, verksamhet och geografi. Informationen kommer från olika år. Den senaste stora insamlingen skedde 2013. Det är 13 år sedan och vissa uppgifter bör därför tolkas försiktigt. Vi kan anta att samlingarna har utökats men bör tolka uppgifter om lokalhistorisk dokumentation, forskning och bokutgivning mer försiktigt.

Innehav

- 85 % har byggnad (2013)
- 80 % har föremålssamlingar (2013)
- 90% har fotografier (2013)
- 92% har arkiv (2013)

Verksamhet

- 60 % har bedrivit lokalhistorisk dokumentation och/eller forskning (2013)
- 27 % har givit ut minst en bok under året (2013)
- 86 % av föreningarna har en hemsida varav 59 % i Hembygdsportalen (2020)
- 70 % av föreningarna använder sociala medier (2020)
- 30 % av föreningarna har studiecirkel genom studieförbund (2023)
- 25 % av föreningarna anordnade egna studiegrupper (2023).

Öppna aktiviteter (ett urval)

- 69 % uppger museiverksamhet (2016)
- 50 % av föreningar anordnar föredrag (2013)
- 46 % av föreningar hade haft samarbete med skolan de senaste fem åren (2015)
- 42 % av föreningar anordnar vandringar (2013)
- 40 % av föreningar anordnar midsommarfirande (2013)

Inriktning på kulturarvsarbetet hos föreningar med museiverksamhet (2016)

- 67 % uppgav tidsperioden 1850 – 1920 som fokus för museet.

- 27 % uppgav tidsperioden 1920 – 2000 som fokus för museet.
- 62 % uppgav kulturhistoria som huvudsaklig inriktning
- 20 % uppgav agrarhistoria som huvudsaklig inriktning
- 8 % uppgav industrihistoria som huvudsaklig inriktning.

Det är rimligt att anta att detta speglar medlemsföreningarnas generella intresse.

Offentligt stöd till lokala föreningar (statistik 2022)

- 62 % av föreningarna mottog kommunala bidrag på totalt 50,8 mkr, varav 28,3 mkr i föreningsbidrag, 6,3 mkr i aktivitetsbidrag och 16,2 mkr i övrigt stöd (t ex tillgång till möteslokal m.m.).
- 27 % av föreningarna mottog inget offentligt stöd alls under året från vare sig kommun, stat eller annan aktör.

Kommentar: Pandemin 2020–2022 kan ha påverkat bidragsgivningen. I medlemsenkäten som besvarades av medlemmar oavsett roll i föreningen, pekades inte finansiering ut som ett behov av stor betydelse för utveckling, även om det nämndes av vissa.

4.5. Föreningar utan Hembygdsgård/verksamhetslokal

2013 års statistik visar att de 15 % av föreningarna som inte har byggnader har en något annorlunda inriktning på sin verksamhet än övriga.

- Föreningar utan byggnader hade **färre** föremålssamlingar (39 % jämfört med 80 % för alla föreningar)
- Föreningarna anordnar betydligt **färre** midsommarfiranden (18 % jämfört med 40 % för alla föreningar).
- Föreningarna var något **mer** inriktade på att besvara remisser (32 % jämfört med 25 % för alla föreningar).

4.6. Försök till indelning i kategorier av föreningar

Det kan vara meningsfullt att synliggöra mångfalden av medlemsföreningar genom en indelning i olika kategorier. Det skulle kunna vara ett stöd för hur SHF kan värdera medlemsförmåners betydelse och på vilket sätt en riktad insats – t ex ett projekt med extern finansiering – motsvarar behov som många föreningar har uttryckt. Självklart är gränserna mellan de olika kategorierna av föreningar flytande.

Förslag till kategorisering:

Kategori 1, ”klassisk” hembygdsförening: 60 – 65 % av medlemsföreningarna

Finns på mindre ort, förvaltar hembygdsgård/verksamhetslokal och samlingar med kulturhistorisk inriktning som berättar om det agrara samhället fram till omkring 1940-talet. Besöksverksamhet med museum och återkommande evenemang som t ex midsommarfirande.

Kategori 2, föreningar för arbetsliv och industri: 5 – 10 % av medlemsföreningarna

Finns på mindre ort, förvaltar ett industriminne/arbetsplats som museum med inriktning på industrihistoria. Besöksverksamhet med museum och samlingar.

Kategori 3, lokalhistoriska föreningar: 10 – 15 % av medlemsföreningarna

Baserad i städer med inriktning på lokalhistorisk forskning, bokutgivning och föreläsningar. Inga egna fastigheter eller samlingar.

Kategori 4, stadsnära föreningar: 10 – 15 % av medlemsföreningarna

Finns i eller i närhet till storstäder och större städer. Äger inga egna fastigheter utan hyr lokaler. Samlingar i viss omfattning, främst foton. Inriktning på guidningar och föreläsningar. Ofta många medlemmar.

5. Bedömning av behovsstöd

5.1. Prioritering

Arbetsgruppen skulle utifrån analysen identifiera minsta gemensamma nämnare för anslutna föreningar och vilka behov som långsiktigt behöver prioriteras avseende löpande verksamhet och utveckling. Utifrån vad medlemmarna uttryckt i medlemsundersökningen och statistik över föreningarnas innehav och verksamhet har följande behov identifierats.

Behov	Hög prioritet för	Motivering (viktat)
Fastighets- och samlingsförvaltning	Kategori 1 (60–65%) och kategori 2 (5–10%)	Rör över 2/3 av föreningarna
Föreningsutveckling & förnygring	Alla	Generella behov
Digitalisering av arkiv/samlingar	Alla	Rör ca 80% direkt eller indirekt
Programstöd (föreläsningar, guidningar)	Alla	Majoritet bedriver utåtriktad verksamhet
Publiceringsstöd, forskning	Alla (men främst 3)	Mindre grupp, men med hög kompetensnivå
Teknisk support & hemsida	Alla (men framför allt 1, 2, 4)	De flesta har eller vill ha hemsida

5.2. Fördelning av behov och rekommenderade stödinsatser

Behoven kan fördelas både utifrån föreningarnas struktur och deras verksamhetsform. Utifrån hur vi är organiserade lokalt, regionalt och på riksplanet går det också att se vilken part som är naturlig avsändare – riksförbund eller regionalt förbund – för olika behov. Se även under avsnitt 3, förslag till principer för rollfördelning.

1. Basbehov (gäller alla föreningar)

- Föreningsutveckling (ideellt ledarskap, styrelsearbete, medlemsvärvning, förnygring)
- Kommunikation (webb, nyhetsbrev, sociala medier)
- Samverkansstöd (kontakter med kommuner och andra lokala aktörer)
- Rådgivningsstöd

Rekommenderad avsändare:

Regionalt förbund: lokal anpassning, stöd för konfliktlösning inom föreningar

Riksorganisationen: gemensamma mallar, centrala kampanjer

Studieförbund: processtöd, handledningsmaterial

2. Fastighets- och samlingsförvaltning (kategori 1 & 2)

- Underhållsplaner
- Energifrågor och klimatpåverkan
- Försäkringsfrågor
- Digitalisering av samlingar
- Juridik kring byggnader, samägande och avtal

Rekommenderad avsändare:

Riksorganisationen: tekniskt stöd, mallar, upphandlingar, avtal, juridik

Regionalt förbund: kontakt med länsstyrelse/kommun, regional samordning

Externa aktörer: museer, arkiv och myndigheter

3. Kunskaps- och forskningsstöd (kategori 3)

- Publiceringsstöd
- Digitalisering och arkivkunskap
- Samarbete med bibliotek, universitet, museer och arkiv

Rekommenderad avsändare:

Riksorganisationen: digital infrastruktur, publiceringsplattformar

Regionala förbund: samverkan med regionala museer, bibliotek och arkiv

Externa aktörer: universitet, museer, kulturarvsinstitutioner

4. Programverksamhet & evenemangsstöd (alla)

- Stöd för arrangemang och event (teknik, marknadsföring)
- Utbildning i guideteknik och pedagogik
- Fysisk och digital tillgänglighet
- Livsmedelshantering m.m.

Rekommenderad avsändare:

Riksorganisationen: mallar, checklistor

Regionala förbund: arrangörsstöd, samverkan lokalt, regionala aktiviteter

Studieförbund: genomförandestöd, folkbildning

6. Principer för rollfördelning

Här ges förslag på rollfördelning i arbetet med att skapa medlemsnytta för föreningar och förbund som utgår från hur vi är uppbyggda, med SHF som paraplyorganisation för 26 regionala förbund som i sin tur är paraplyer för 2 000 lokala föreningar. Med paraply avses här endast att organisationen bygger på helt självständiga juridiska personer, dvs. de ideella föreningarna och andra organisationsformer.

Område	Riksförbundet	Regionala förbund
Strategi & vision	Samordnar, utvecklar gemensam riktning	Förankrar och sprider inom regionen
Rådgivning & mallar	Tar fram nationella mallar (avtal, policy, handböcker)	Stöd till föreningar, anpassning till lokala förhållanden
Utbildning	Producerar kurser/material (digitalt/fysiskt)	Håller utbildningar regionalt och studiecirklar, samverkar med studieförbund
Digitalisering	Samordnar nationell infrastruktur (portalen m.m.)	Support och utbildning lokalt
Finansiering & påverkansarbete	Arbetar nationellt med bidragsgivare och politik	Förankrar och sprider inom regionen samt arbetar regionalt med bidragsgivare och politik

7. Regionala förbunds förutsättningar som mellanled

Uppdraget att identifiera och föreslå ett gemensamt uppdrag för de regionala förbundens arbete, oavsett resurstillgång, har pekats ut för arbetsgrupp 3. Grupp 1 har dock i diskussioner också kommit in på frågor om de regionala förbundens roll som bärande mellanled mellan riksförbund och lokala föreningar.

Under punkt 2.1. ovan pekas regionala förbund ut som avsändare för olika insatser och under punkt 3 förväntas de ta en viss roll. Men regionala förbund har sinsemellan olika förutsättningar. Några har regionala bidrag innebärande att de behöver prioritera uppfyllandet av ett regionalt uppdrag, andra har blygsamt regionalt stöd och arbetar ideellt utan stöd av tjänstepersoner som hembygds- eller kulturarvskonsulenter. Vad innebär detta i praktiken för att regionala förbund ska kunna ta rollen som mellanled? Här nedan följer en jämförelse mellan regionala förbund med väsentligt olika förutsättningar.

7.1. Regionalt förbund med regionala bidrag och uppdrag

Positiva effekter för föreningarna:

- Mer stöd nära: fler utbildningar, projektstöd, personlig rådgivning.
- Lättare att komma in i regionala strukturer (kulturplan, samverkan med museer, region, studieförbund).
- Bättre förutsättningar för större satsningar (digitalisering, större arrangemang, utvecklingsprojekt).

Risker

- Styrningen förskjuts: Förbundet styrs delvis av regionens uppdragsbeskrivning, inte enbart av föreningarnas behov.
- Vissa föreningar hamnar i skugga: De som inte passar in i regionens prioriteringar (t.ex. "fel" geografi, tema eller målgrupp) kan få mindre stöd, trots att de är fullt legitima inom hembygdsrörelsens ändamål.
- "Projektberoende" utveckling: Föreningarna uppmuntras till sådant som ger projektpengar snarare än det de själva långsiktigt ser som viktigast.

Kort sagt: föreningarna kan få mycket stöd – men villkoren för stödet sätts delvis utifrån regionens kulturpolitiska mål.

Positiva effekter för det regionala förbundet:

- Starkare kapacitet: Anställda, planeringsförmåga, tid att bygga nätverk och testa nya arbetssätt och verksamheter inom ändamålet.
- Tydligare roll i regionens kulturinfrastruktur: ses som en etablerad aktör, lättare att påverka.

Risker:

- Rollglidning: Från medlemsorganisation till "utförare åt regionen". Det kan försvaga det interna föreningsdemokratiska perspektivet.
- Administrativ belastning: Mycket tid går åt till uppföljning, rapportering, indikatorer – mindre tid för vardagsnära stöd till föreningarna.
- Stora skillnader mot andra regioner skapar "två hastigheter" nationellt; starka regioner springer före.

Effekter för riksförbundet och helheten

- Ojämn implementering av nationell strategi: Regioner med uppdrag kan genomföra mer och snabbare än andra; "nationella satsningar" får väldigt olika genomslag.
- Ojämlig medlemsnytta: Medlemskapet i riksorganisationen "känns" olika mycket värt beroende på var föreningen ligger.
- Demokratisk obalans: Starkare regionförbund kan få större informell makt i riksförbundets processer (mer resurser att delta i arbetsgrupper, driva frågor).

Rimlig slutsats: I regionala förbund kan den tänkta rollfördelningen i punkt 3 fungera bra men risken är att det regionala uppdraget delvis tränger undan medlemsrollen, och att skillnaderna mot andra regioner ökar.

7.2. Regionalt förbund med små resurser

Effekter för medlemsföreningarna:

- Mindre stöd lokalt: Utbildningar, rådgivning, besök och samverkan blir sporadiska eller personberoende.
- Större avstånd till strukturer: Svårare att få ingångar till region/länsstyrelse, museer, kulturplan m.m.
- Möjlig känsla av orättvisa: Föreningar ser att liknande föreningar i en annan del av landet får mer stöd, fler projektmöjligheter och tydligare representation.

Effekter för det regionala förbundet:

- Överlastad ideell styrelse: Förbundsstyrelsen förväntas göra samma jobb som sina kollegor i uppdragsregioner – men helt ideellt
- Svårt att bära den roll som modellen förutsätter: Utbildningssamordning, regionala nätverk, uppföljning, besök i föreningar – allt kräver tid som inte finns.
- Sårbarhet: Om några nyckelpersoner slutar riskerar det att få stor påverkan.

Resultatet blir ofta att man fokuserar på ett minimum: formalia, ett årsmöte, någon enstaka aktivitet. Rollen som "bärande mellanled" riskerar att bli teoretisk.

Effekter för riksförbundet och helheten:

- Riksförbundet kan tvingas hoppa över nivån och ha kontakt direkt med föreningar – och vice versa – i vissa regioner, medan man i andra går via starka regionala förbund. Modellen blir asymmetrisk.
- Svårare att tala om "riksomfattande" insatser: Om vissa regioner saknar kapacitet att ta emot, samordna eller följa upp, når insatserna inte ut jämnt.
- Strategiskt vakuum regionalt: I regioner där förbundet är svagt kan riksorganisationen ha svårt att fånga upp behov och lokala signaler.

Sammanfattningsvis innebär skillnader i resurser att den föreslagna rollfördelningen under punkt 3 fungerar mycket olika i olika delar av landet. Effekten blir ojämlig medlemsnytta, asymmetrisk makt och en mer spretig nationell struktur.

7.3. Minsta gemensamma nämnare för alla förbund som mellannivå

Med hänsyn taget till att regionala förbund kan ha mycket olika förutsättningar, vill vi här beskriva det minsta nödvändiga för samtliga regionala förbund för att uppfylla rollen som mellannivå:

1. Kontaktpunkt mellan riksförbund och föreningar, där man för vidare information från riks till föreningarna och fångar upp föreningarnas behov och skickar dem till riks.
2. Samordning inom regionen, där förbundet håller ett årsmöte och minst en årlig samling där föreningarna kan lyfta frågorna regionalt. Utöver dessa möten kan förbundet behöva ta ansvar för något som behöver kommuniceras brett till alla föreningar.
3. Representera föreningarna inom regionen mot regionala parter som länsstyrelse, region, länsmuseum, regionalt arkiv, Vuxenskolan m.fl.
4. Stödja föreningar genom att hänvisa till riksförbundets stöd, enklare rådgivning samt att lotsa nya föreningar och styrelser.
5. Förse riksförbundet med grundläggande uppgifter som föreningskontakter, medlemsrapportering med mera.

Sammanfattning: Ett regionalt förbund behöver alltså som minst hålla ihop föreningarna organisatoriskt, vara kontaktväg mellan riks och föreningar, samt säkerställa att hembygdsrörelsen är synlig och representerad.

8. Utveckling inom kulturarvssektorn och politiken

Arbetsgruppen skulle analysera kultur- och kulturarvssektorn, i synnerhet relationen mellan institutioner med offentlig huvudman, som regionala museer och arkiv, och det ideellt baserade kulturlivet. Analysen grundar sig här främst på kunskaper och erfarenheter inom arbetsgruppen.

Det är lätt att se att offentliga institutioner som läns museer och regionala arkiv möter ekonomiska utmaningar för att finansiera förvaltning av samlingar och arkiv och för att nå bredare målgrupper. Det är alltså behov som SHF:s medlemsföreningar delar med hela sektorn. Man kan argumentera för att situationen på flera håll försämrats över tid, när det gäller läns museerna har det belagts av Riksantikvarieämbetets rapport om läns museernas ekonomi. Detta kan antas få påverkan i flera län på vilket stöd som läns museet kan ge till ideella aktörer som hembygdsföreningar och andra. Det är inte givet att det inflytande som regionala förbund kan ha i några läns museer i sin roll som stiftare garanterar ekonomiska fördelar, det är en förhandlingsfråga vilket stöd som förbundet kan få.

Utvecklingen från 2022 pekar i riktning mot fortsatt minskning av det statliga stödet till regionala institutioner och till civilsamhällets olika organisationer. SHF bör därför prioritera stärkta relationer och samverkan med regioner och regionala institutioner som läns museer och regionala arkiv.

I övrigt kan vi konstatera att relationen med staten förändrats under en längre tid med påverkan på SHF:s företrädande roll och arbetet med ändamålsfrågorna. Detta beskrivs i separat bilaga som redovisar omvärldsfaktorer av betydelse.

9. Megatrender, generationsstudier och ideellt arbete

Arbetsgruppen skulle även beakta megatrender och generationsstudier. Detta redovisas i särskild bilaga (bilaga 1) eftersom den är relevant även för arbetsgrupp 2 och 3.

Innebörden av megatrender är att det är globala trender som påverkar alla människor och samhällen i någon utsträckning och därmed även SHF och dess medlemsföreningar och förbund. Vi bör särskilt uppmärksamma den demografiska utvecklingen, där man kan belägga fortsatt urbanisering, en betydande andel utlandsfödda samt en ökad rörlighet som får påverkan på upplevelsen av lokal identitet och förankring. Individualistiska värderingar är en megatrend av betydelse som kan påverka människors intresse att engagera sig för det gemensammas bästa. Digitaliseringen är också en trend som sedan länge påverkar kulturarvsarbetet.

Det finns också studier av vad som präglar olika generationer som kan användas för att förutspå vilka förväntningar och behov som befintliga och kommande generationer av aktiva medlemmar kan förväntas ha i arbetet med vårt ändamål och vår organisering.

Undersökningar visar att svenskarna fortsätter att arbeta ideellt i samma omfattning som 1992 när mätserien började. Men om drivkrafterna i större utsträckning handlar om individuell utveckling kan det medföra att det ideella engagemanget blir mer tillfälligt och växlar mellan olika verksamheter, på bekostnad av trohet mot en förening och intresse för ett förvaltande styrelseansvar.

10. Slutsatser och utvecklingsbehov

10.1. Nuläget

Frågan i rubriken kan besvaras på två sätt. Gör SHF rätt saker utifrån vår roll och i relation till föreningarnas behov? Svaret på den första frågan bör vara att riksförbundet gör det som förväntas av en riksorganisation i en paraplystruktur. Vi tillhandahåller en nationell infrastruktur (portalen, försäkringen m.m.), vi företräder organisationen mot staten och politiken, vi samordnar nationellt, hämtar in statistik och berättar för omvärlden om vårt ändamål och vad det lokala arbetet bidrar med. Vi producerar också handledningsmaterial och arbetar med metodutveckling.

När det gäller arbete som möter föreningarnas behov, visar analysen att SHF *delvis* gör rätt saker i relation till föreningarnas behov. Utifrån statistiken om föreningarnas tillgångar och verksamhet kan vi se att SHF med Hembygdsförsäkring och handledningar för föremålssamlingar och arkiv har försökt möta det stora flertalets behov av stöd för förvaltning av samlingar och byggnader. Vi har också i ett nationellt påverkansarbete utverkat statligt stöd som föreningarna kunna söka, även om detta nu ligger flera år tillbaka i tiden och det riktade stödet har upphört.

Riksförbundet har också satsat på att tillgodose det stora flertalet föreningars behov av stöd för digitalisering genom Hembygdsportalen.

När det gäller det som ovan beskrivs som programstöd – dvs. föreningarnas öppna besöksverksamhet, vilket också är ett stort generellt behov – är SHF:s satsning på Hembygdsportalen liksom satsningen på att främja föreningarnas besöksutveckling i *Kulturarvet som besöksmål*, svar på de behoven. Vi kan också peka på handledningar som Hembygdens barn och skola, Idéresan och Öppet för alla (en skrift som tillgänglighet för funktionsnedsatta) som svar på dessa behov. Ett annat exempel utgör avtalet med STIM. Delar av detta är dock tillfälliga insatser och kanske behöver förbundet göra mer inom det här området för att stödja

föreningarna. Det är också det här arbetet som är främsta motivet till SHF:s statsbidrag från Kulturrådet som "central amatörkulturorganisation" som en av landets största kulturaktörer.

Det som i medlemsundersökningen framstår som ett universellt behov – föreningsutveckling och förnygring – har SHF försökt möta med att bekosta utvecklingen av Heimbygdametoden, med handledning, samt handledning för medlemsvärvning. Men det är inom detta område som SHF har svårast att möta behoven.

10.2. Vad ska vi prioritera framåt?

Utifrån uppgifter om föreningarnas bestånd av samlingar, byggnader och verksamhet och vad som uttrycks i medlemsenkäten, behöver vi prioritera följande områden:

1. Grunden för medlemsnyttan till majoriteten (60 – 80 %) av föreningarna är att möta behov gällande fastighets- och samlingsförvaltning med handledningar, mallar, juridisk rådgivning samt digitalisering och försäkring, riskhantering och regelverk.
2. Föreningsutveckling: Det framstår som ett utvecklingsområde där vi idag inte möter föreningarnas behov. Vi kan behöva prioritera stöd för styrelsearbete, medlemsvärvning, förnygring och generationsväxling. Det kan betyda att vi behöver utveckla nationella utbildningspaket och stärka samarbetet med studieförbund.
3. Synliggöra det nationella arbetet, *varför* riksförbundet lägger så mycket tid på remisser och myndighetskontakter. Vi behöver kunna förklara vilken betydelse det har för föreningarna och ändamålet att ta tillvara kulturarv och kulturmiljövärden.

10.3. Vad kan vi behöva prioritera ned/göra mer selektivt?

1. Projekt som inte kan skalas eller anpassas regionalt och lokalt, samt projekt som inte möter breda behov.
2. Generella insatser för "alla". Vi kan behöva göra större skillnad mellan olika typer av föreningar och erbjuda mer riktade insatser.

10.4. Vi behöver tydliggöra vår roll

Mycket tyder på att vi försöker fylla för många uppgifter som riksorganisation och behöver tänka om. Kan vi vara både serviceorganisation, folkrörelse, nationell kulturaktör och därtill driva projekt utan att det skapar otydlighet både internt och externt?

Framför allt kan vi behöva tydligare prioritera i rollen som nationell aktör där vi sitter med i olika referensgrupper och råd, besvarar remisser och löpande bevakar politiken utifrån det allmänna intresset. Det är ett nödvändigt uppdrag som följer av vår roll och vårt ändamål men det ger få konkreta leveranser till föreningarna, det är helt enkelt svårt att översätta i medlemsnytta. Vi behöver reflektera över i vilken utsträckning SHF ska arbeta som en "expertmyndighet" med begränsade resurser.

Vår medverkan i olika sammanhang är värdefull för legitimitet och påverkan men representation kan inte vara ett mål i sig. Frågan vi behöver ställa oss är: när agerar riksförbundet för att företräda föreningarna och när agerar vi för att upprätthålla vår position inom "systemet"?

11. Paraply som organisationsmodell

Arbetsgruppen har tidigare lyft fram förslag till skarpa åtgärder byggt på konstaterandet att SHF i praktiken är att betrakta som en paraplyorganisation men med den historiska ambitionen att vara en medlemsorganisation.

Begreppet paraply kan uppfattas på olika sätt. Å ena sidan kan det tolkas som att SHF därmed retirerar från ambitionen att vara en samlande kraft där alla – enskilda medlemmar, föreningar, förbund och riks – är delar av samma organisation. Å andra sidan kan det vara *en markering av att alla föreningar och förbund har en frihet och ett ansvar att organisera sig bäst utifrån lokala och regionala förutsättningar utan styrning uppifrån*. Det kan också ses som den modell som bäst överensstämmer med ändamålet att tillvarata *det lokala* kulturarvets värden och att ändamålet är betydligt viktigare som samlande kraft än organisationsmodellen. Troligen kan också megatrender tolkas som stödjande argument för en modell av friare organisering, inte minst trenden mot ökad individualisering.

Ett förtydligande av SHF som paraply kan samtidigt tolkas som ett realistiskt accepterande av att SHF som riksförbund kommer att vara ett förbund med mycket begränsade resurser även fortsättningsvis. Analysen är att det kan vara svårt att nu på 2020-talet göra den resa som andra folkrörelseorganisationer tidigare gjort mot centralisering och professionalisering. Ett sätt att stärka riksförbundet är då i stället att bredda paraplyet till att välkomna alla ideella föreningar som arbetar med kulturarv som ändamål för att därmed stärka vi-känsla, finansiering och representationen mot staten och politiken. Ett steg i den riktningen är då också att låta det avspeglas i förbundets varumärke med namnbyte. Ett förbund som representerar en större bredd av det ideella kulturarvsarbetet skulle också ge bättre förutsättningar för en förstärkning av det statliga stödet genom att vi företräder ett bredare intresse.

12. Sammanfattning

Här redovisas samlat de förslag/slutsatser som presenterats i föregående avsnitt.

- Tillämpa en indelning av medlemsföreningar i 4 kategorier som underlag för prioritering av medlemsnytta. Det synliggör också bättre mångfalden av föreningarna och bör tjäna som underlag för valberedningsarbetet.
- Ta fasta på de principer för rollfördelning som presenteras under punkt 6, sid 7 – principer som i grunden gäller men som behöver kommuniceras.
- Uppmärksamma de konsekvenser som skillnaderna mellan olika regionala förbund får för helheten, se sid 8–9.
- Tydliggör att alla regionala förbund förväntas bidra med de 5 uppgifter som listas under 7.3, sidan 10, för att fungera som mellannivå mellan riks och lokala föreningar.
- Vidareutveckla och kommunicera stöd som möter föreningarnas behov av förnyring och föreningsutveckling.
- Värdera olika satsningar/projekt utifrån skalbarhet och möjlighet för regionala förbund och lokala föreningar att delta utifrån sina förutsättningar.
- Se över om stödet till föreningarnas programverksamhet kan utvecklas. Hur kan till exempel *Kulturarvet som besöksmål* få en fortsättning som anpassas helt efter regionala förutsättningar?
- Tydliggör vilken roll SHF:s främst ska ha: Serviceorganisation, folkrörelse som samlar engagemang för kulturarv, nationell kulturarvsaktör, projektorganisation med mera.

- Prioritera hårdare i det företrädande arbetet mot staten och beskriv vad arbetet med olika frågor har för konkret värde för medlemsföreningarnas arbete.
- Prioritera arbetet med att stärka relationen med regionala institutioner som läns museer och regionala arkiv.
- Bekräfta att SHF i grunden är en paraplyorganisation, vilket då bör få konsekvenser för stadgar och SHF:s kommunikation och varumärke.
- Bredda medlemsbasen genom att öppna för alla ideella föreningar med intresse för kulturarv. Det är i linje med förbundets ändamål, det kan stärka ekonomin och öka representativiteten mot staten.

På avslutande möte 8/1 berördes frågan om **namnbyte på riksförbundet**. Närvarande på mötet ställde sig då bakom förslaget "Sveriges hembygds- och kulturarvsförbund".

Arbetsgruppen: Peter Backenfall, Erik Åström, Anita Lundin, Lisbeth Svensson, Ola Bixo, Mikael Morberg och Jan Nordwall.